

Első és utolsó

SZERELEM

NEGYEDIK NYELV

*„Pozsony háromnyelvű város volt. A negyedik nyelv a hallgatás.”
Tuvia Rübner*

Ha most Gabriel lenne a mesélő, biztos nem árulta volna el, de mi a háta mögött elmondjuk, hogy tizenhat évesen verseket írt. Teletűzdelte ragrímekkel: szeretem – ígérem, hazáját – mámorát, csüggedő – reménylő és hasonlók, de Gabrielnek tetszettek a saját versei, mert nem sejtette, hogy ezek vacak rímek. Szerencsére szégyenlős természetű volt, úgyhogy senkinek sem mutatta meg a költeményeit. Később, felnőttként próbált elbeszéléseket is írni, de valahogy nem hitte el a saját maga által kitalált történeteket, úgy érezte, mind csak betűhalom a papíron.

„Szevasztopolban evakuálási parancsot kaptunk, a mi csapatunkat a Kornilov hajóra irányították. Amikor a gyűjtőponthoz értünk, már ezrek vártak ott, katonák és civilek egyaránt. Hihetetlen helyzet állt elő! Az emberek lerohanták a hajókat, egyáltalán nem foglalkoztak azzal, hogy állandóan lőnek. Mi a kisebb csapatok közé tartoztunk, körülbelül húsz-harmincan voltunk. Az egyik fiú észrevette, hogy a Kornilov hajólépcsőjét még nem húzták fel teljesen, talán két méter magasan helyezkedett el. Felhúzódkodott rá, felhúzott engem és egy velem egykorú fiút, Rykovot is, utánunk jöttek a csomagok, majd a többiek. Így kerültünk a Kornilovra.

Nagyon szegényes élelmiszerkészlettel rendelkezünk: egy zsák kristálycukor és egy zsák kenyérmorzsa, amit más zsákokból ráztunk ki. A csapatunk napi ételadagja egy bögre cukor és egy bögre zsemlemorzsa volt. Én egy kenyértartóban összekevertem ezeket a finomságokat és kézzel ettem. Biztos szépen néztem ki maszatos szájjal, de tisztálkodásra és hasonló kiváltságokra gondolni sem mertünk. Gépfegyverekkel lőtték a hajónkat a felkelők és azok a kétségbeesett emberek, akik a parton rekedtek. A hajónkon nem volt szén, ezért kivontattak minket a horgonyzóhelyre és ott hagytak. Ágyúkkal lőtték ránk a partról, de nem találtak el. Éjszaka mellénk úszott egy szénrel megrakott hajó, egész éjszaka szent

pakoltunk, kézzel, kosárban, ki hogy tudta. Végre volt hajtóerőnk és kihajózhattunk Norvorsziszk irányába. Csakhogy onnan is menekülnünk kellett. A hajónk Törökország felé vette az irányt, de éjszaka egy angol torpedóromboló visszatért minket Szevasztopolba.

Szevasztopolban leszállítottak minket a hajóról. Végre a sajátjaink között voltunk. A mi csapatunkból öt-hat tiszt, Rykov, a kereskedő fia és én maradtunk életben. Nagyon rosszul éreztem magam, talán lázas voltam, csíptek a tetvek, a kezem annyira be volt dagadva, hogy nem tudtam kigombolni a nadrágomat. Fájtak a fagyási sebek a lábamon. Egyszer, mikor eszméletlen voltam, Rykov elvette a csizmámat és minden pénzemet – elég sok volt nálam – és eltűnt. Nekem meg ott hagyta szakadt kapcáját, aminek még talpa sem volt. Szenvedtünk az éhségtől, senki sem gondoskodott rólunk. Egy halász feleségénél laktunk. Az a jó lélek talán megsajnálta, adott néha egy kis halfasírtot és gondomat viselte. Gyógynövényes forró fürdőt készített nekem, kenegette a fagyási sérüléseket a kezemen és a lábamon. A sebek jól gyógyultak, csak a sarkam gennyedzett.

Egyszer, mikor kijöttem a házból, észrevettem egy tengerészcsapatot, az egyikük ismerősnek tűnt, rákiáltottam: bócmán! Megfordult és megismert – Kremencsugban nálunk laktak, ők rekvirálták a szobánkat. Kérdezte, mit keresek itt. Elmondtam neki, milyen helyzetben vagyok, és nem tudom már, miért, de megkérdeztem tőle, hogy nem látta-e valahol a nővéremet. Megígérte, hogy kideríti, mi történt velem, de ő úgy tudja, hogy Szevasztopolban van. Megadtam neki a címemet. Néhány nap múlva eljött Oľa, hozott nekem nadrágot, bakancsot és ételt. Elmonda, hogy hol lakik, és megígérte, hogy még eljön. Vártam, vártam, de semmi. Végül úgy döntöttem, hogy megkeresem őt. Amíg vártam rá, sok minden történt, amputálni akarták a lábfejemet, de elszöktem a kórházból. A halász feleségének köszönhetem, hogy nem veszítettem el a lábaimat.

Még mindig rosszul éreztem magam, de így is továbbindultam. Összeszedtem a holmimat, többek között azt a pokrócot is, amit még otthonról hoztam, és elindultam, hogy megkeressem Oľát. Kemény út volt, két-három lépcsőfok után már nem bírtam, le kellett ülnöm, hogy pihenjek. Végre megérkeztem. Oľa szobája G. kapitány lakásában volt, ahol a feleségével és a két gyerekével lakott. Tudtam, hogy nem maradhatok sokáig, de már egész jól voltam és a tetvektől is megszabadultam. Oľa akkoriban gépirónőként dolgozott valamilyen katonai alakulatnál. Nekem sikerült helyet kapnom az erőd hadbiztosánál. Egyszer G. kapitány kíséretében voltam Kercsben. Egy Smith-Wesson volt a derekamra csatolva! Majd a katonai pékségbe osztottak be, a forró kenyeret kellett kivennem a kemencéből. Megégettem a kezemet, úgyhogy úgy döntöttem, hogy el kell tűnnöm. Egyszer munka után elvittem egy kenyeret, és uzsgyi.”

Gabriel szerette a nőket, de talán nem eléggé. Legalábbis nem úgy, ahogy a nők szereték volna. Könnyen szerelembe esett, akár az utcán is, de a szerelmet magánügynek tartotta, amit az embernek magában és csöndben kell elrendeznie, mint az Istenhez való viszonyát, nem pedig kitűznie a zakója gallérjára vagy a kalapja mellé. Lehet, hogy emiatt, de lehet, hogy más okból, a kapcsolatai leginkább ahhoz hasonlítottak, mint mikor a rágót nyújtjuk – minél hosszabb, annál vékonyabb, és egy adott pillanatban meg puffl, elszakad. Gabriel esetében tehát akár érzelmi szórakozottságról is beszélhetünk. Ha ő lenne a mesélő, talán azzal magyarázná ki magát, hogy nem találta meg az igazit – abból a széles körben elterjedt teóriából vagy inkább hiedelemből kiindulva, hogy valahol a világban kószál a másik, hiányzó, ellenkező nemű felünk, akit tudat alatt keresünk, hogy egyesülhessünk. Ehhez az elképzeléshez inkább nem fűznék hozzá semmit, mert az túl messzire vezetne; az elbeszélésünkben megelégszünk azzal a megállapítással, hogy az adott pillanatban öszszeforrotlan félelme Gabriel egy egyszobás lakásban élt a pozsonyi Ostredky lakótelepen.

A nyugdíjas korú férfiaknak sok szabadidejük van, úgyhogy Gabriel az emlékek elbeszélte történelemmé avanszálása mellett más tevékenységekkel is múlatta az időt. Szeretett például főzni – fogalmazhatnánk úgy is, hogy az ételkészítésében élte ki az alkotói ösztöneit, ám étkezés tekintetében visszafogott volt. Saját recept alapján készített pástétomokkal és kenőkekkel ajándékozta meg a szomszédait és az ismerőseit, nyáron uborkát és gombát tett el, lekvárt és dzsemet főzött. Ezen a kedvtelésén kívül galériákba és múzeumokba járt kiállításokat nézegetni, néha koncertre is elment, de a mi, és talán az ő szempontjából is az volt a legfontosabb, hogy beiratkozott a Harmadik Kor Egyetemére, annak is a tör-

ténelem szakára. Az egyetemen több hányattatott sorsú emberrel is találkozott, akik élet-története szinte kínálta magát a feldolgozásra. Akadtak olyanok, akik nem voltak hajlandók emlékezni a nehéz időkre, de voltak páran, akik készséggel vállalták az interjúalany szerepét: egy férfi, akit még középiskolás korában börtönbe zártak, mert a barátaival együtt szeretett volna építeni egy tengeralattjárót és azzal átúszni Ausztriába; egy paraszt lánya, akit kizártak az iskolából, mivel az apját mint kulákot börtönbe zárták, és most, hosszú évek múltán próbálta bepótolni a lemaradását, vagy egy másik férfi, aki az ostravai bányákban töltötte a katonai szolgálatát a műszaki segédzászlóalj tagjaként és az egyik téveszen jövedelmező melléktermelést indított be és vezetett, egészen addig, míg le nem csukták.

Annyit még mondjunk el, hogy Gabriel nem hülye, és a történetek átírásakor néha átvillant az agyán, hogy az elbeszélte történelem, amit lejegyez, egyoldalú. Elnyomásról, sérelmekről és méltatlanságokról szólnak, de hallgatnak a kegyesebb sorsfordulókról, a társadalmi felemelkedésről és sikerekről, sőt az élet szokványos fordulópontjairól: az esküvőkről, keresztelőkéről vagy temetésekről. Azon tanakodott, hogy vajon azért, mert az emberek a szenvedéseikről és a traumáikról számolnak be szívesebben, mivel így hősként tetszeleghetnek, míg a boldog pillanatokban nincs semmi figyelemreméltó és egyedi – Tolsztojhoz hasonlóan úgy látják, hogy az emberi boldogság mind egy kaptafa. Volt még persze egy sokkal egyszerűbb magyarázat, miszerint a huszadik század több szenvedést hozott, mint boldogságot, mikor ebbe belegondolt, elszégyellte magát, amiért olyan átlagos, történelmi kataklizmáktól mentes élete volt, mint valami protekciós kölyöknek. A boldogság tiszta, hamisítatlan pillanatait azonban ő sem tudta felidézni.

„Megint Olánál voltam. Szerencsém volt, találkoztam R. ezredessel, aki nálunk lakott. Elintézte, hogy a főhadbiztosnál teljesítek szolgálatot, a tisztibédlő élelmészeti biztosság voltam a segédje. Jól ment a sorom, volt mit ennem, csak nem volt hol aludnom, a kereti filagóriában húztam meg magam. A munkám abból állt, hogy szétszortottam a tízórákat a hadbiztosi hivatal irodáiban, gondoskodtam a tartalékraktárról, vezettem a nyilván tartást. Amerikai felszerelést kaptam, és mikor úgy állt, hogy ellátogat hozzánk Wrangel tábornok, varrtak nekem egy remek nadrágot. A tisztiszolga felöltöztetett; felszolgáláskor kellett volna bemutatkoznom a tábornoknak. Volt rá némi esély, hogy felvesz a kadétképzőbe. Végül azonban nem lett belőle semmi, mert a tábornoknak el kellett utazni a frontra.

A parancsnokság végül Wrangel tábornok nélkül is úgy döntött, hogy meg kellene próbálnom a felvételit a haditengerészeti akadémiára. A hajón, amely Szevasztopolból hozta át az embereket az akadémiai létesítményekbe, egy II. osztályú kapitány hívatott és megkérdezte tőlem, hogy ki vagyok, és mit akarok. Mikor bemutatkoztam és elmondtam, hogy kadétképzőbe szeretnék járni, nagyon készséges volt és meghívott a lakására. Ott azt mondta, hogy ismeri a nevemet, és könyveket adott, hogy azokból tanuljak. Másnap történelemből vizsgáztam. Ezután következett a hittan, majd egy napra rá lett volna a matekvizsga. A kapitány már elő is készítette a tankönyveket számomra, de mondtam neki, hogy felesleges, mert már semmit sem tudok matekból, ez alatt a szörnyű év alatt mindent elfelejtettem. Semmi baj, mondta, így is fel van véve. Akkoriban az ember neve még jelentett valamit.

Így lettem a haditengerészeti szakiskola 7. század 4. szakaszának kadétya, de a továbbiakban is az eredeti helyemen szolgáltam. Egyszer csak katasztrófa történt. Átszakadt a front, evakuációt rendeltek el. Meglátogattam Olát. Közölte, hogy távozik. Én úgy döntöttem, hogy megpróbálok hazajutni. Elmentem a munkahelyemre, a raktár ajtaját feltörték és mindent elvittek. Mit csináljak, hová menjek? Bementem a kifosztott raktárba, hogy ételt keressek. Találtam egy fél kenyeret és három sózott halat. A kikötőbe vettem az irányt, ahol több százán várták, hogy evakuálják őket – a városban már feltűntek a piros szalagos fegyveresek. A franciák szállították motorcsónakon az embereket a hajókra, mindenki csak azt vihette magával, amit maga elbirt. Egész éjszaka és egész nap vártunk, míg sorra kerülünk. Szörnyű idő volt, november, hideg, szél.

Végül a Győzedelmes György páncélos cirkálón találtuk magunkat, motorja nem volt, csak a váza maradt ép, meg az ágyú – mikor a németek kivonultak Ukrajnából, tönkretették a hajó műszaki berendezését. Rövidesen az Ilja Muromec jégtörő vontatójához csatlakozott a hajónk, és a Carigo torpedóromboló is húzott minket. Kijutottunk a kikötőből és a Boszporusz felé hajóztunk. A mi hajónkon éhínség uralkodott, a torpedó-

rombolón még víz sem volt. Kötélre erősített kübliben szolgáltattuk nekik a vizet. Próbáltam tengervizet inni, de kihánytam. Az egyik gépen észrevettem egy vízmérő csövet, piszkálni kezdtem a csavart. Egy pillanat múlva tele volt a bögrém zsíros vízzel. Mikor vissza akartam csavarni a csavart, sorban álltak mögöttem az emberek, hogy megkapják a maguk 'vizadoját'. Rövidesen észrevették a tengerészek, mit csinálunk, úgyhogy búcsút kellett mondanunk a víznek. Arra is emlékszem, hogy a lisztből – nem tudom, honnan szereztem – tésztát csináltam és a gépeken szárítottam ki.”

A magányosan élő férfiak egy idő után nem borotválkoznak, nem vágják a lábkörmüket, és mire észbe kapunk, már a taknyot húzogadják ki az orrukából nyilvános helyen. Ezt megelőzendő, ajándékozzunk Gabrielnek egy barátnőt. Manapság mindenféle szeretőt barátnőnek szokás nevezni, de Gabriel esetében valódi barátnőről van szó. Ami a régbenyúló vitát illeti, miszerint lehetséges-e valódi barátság nő és férfi között, mondjuk ki, hogy igen. Férfi és nő közötti barátság létezik, csak természetesen más jellegű, mint két férfi között, amit Gabriel példája is bizonyít.

Gabriel a barátnőjével is a Harmadik Kor Egyetemén ismerkedett meg. A hölgyet testi és lelki szempontból is kellemes védőburok vette körül, sokat mosolygott, és ami fontos, hogy Gabriellel ellentétben meglehetősen beszédes volt. Az özvegyasszonynak két felnőtt lánya és több unokája is volt, úgyhogy biztos nem szenvedett a magánytól, inkább arról volt szó, hogy bensőséges viszonyban állt az őt körülvevő világgal, szinte magához akarta ölelni az univerzumot s ennek részeként az eleinte visszafogott Gabrielt is. Rövidesen kiderült, hogy összeköti őket a történelem iránti őszinte érdeklődésük, ami a nő – egy régi pozsonyi család sarja – esetében különösen Pozsony történelmét jelentette. A korukra való tekintettel talán nem meglepő, hogy a kapcsolatuk plátói volt, de nem emiatt illetjük baráti jelzővel. És nem is amiatt, hogy csak néhány hónap elmúltával kerültek tegező viszonyba. Evka asszonyban – nevezzük őt így – megvolt az, amit a szlovák költőóriás, Hviezdoslav „a lélek szent békétlenségének” nevezett, és Gabrielt is sikeresen magával rántotta. Gabriel korábban is elment egy-egy koncertre, de Evka asszony hatására bérletet vásárolt, sőt szombatonként (a vasárnapokat az asszony a családi találkozókra tartotta fenn) kirándulni ment a környékbeli erdőkbe. Gabriel városi, kávéházi ember volt, harmonikus kapcsolatát a természettel „az élni és élni hagyni, de tisztes távolságban maradni” jelszó határozta meg. Amit Evka sétának nevezett, Gabriel turisztikaként értékelte, ám soha nem hozta tudomására, milyen ellenszenvet érez a rögös utakon való hosszú séták iránt. Még egy magas szárú, fűzős cipőt is vett magának, amit egykor „üttörő bakancsnak” hívtak.

Az imént elmondottak jól szemléltetik az egyik legfőbb különbséget a férfi–férfi és férfi–nő barátság között – Gabriel a barátját egyszerűen elküldte volna a búsba, ha azzal állt volna elő, hogy menjenek el kirándulni, ám férfi–nő barátság esetén hajlamosak vagyunk rá, hogy a tisztán egyéni – esetenként számunkra ellenszenves – hajlamokat az ellenkező nem megmásíthatatlan vonásának tekintsük, és inkább beletörődünk, hogy élvezhesük azokat a vonásokat, amelyek boldoggá tesznek. Így hát Gabriel nagy türelemmel látogatta Evka kedvenc teaházát, annak ellenére, hogy a teát színezett víznek, a vele kapcsolatos rituálékat szektás tévelygésnek tartotta. Ugyanakkor ha a réten pihentek, és Gabriel hébe-hóba rágyújtott egy cigarettára, Evka, bár párszor összehúzta a szemöldökét, végül nem szólt egy szót sem, és rövidesen felhagyott ezzel a hatástalan pantomim előadással is.

Mivel Gabriel nem igazi személy, a barátnője sem lehet igazi, ebből kifolyólag esetleg egyesek kifogásolhatják, hogy túl nagy teret szentelünk neki. De hisz ezek csak betűk a papíron, egyel több, vagy kevesebb. Hallgassatok rám, Evka asszony még hasznos lehet a számunkra.

„Végre behajózunk a Boszporusz szorosba. A fedélzeten vagyok, a kilátásban gyönyörködöm. Látni Konstantinápolyt, tüzérségi lövéseket hallani. Körülöttünk mindenütt hajó. Ezek a mi hajóink, cirkálók, torpedórombolók, motorcsónakok, és rajtuk több mint tízezer ember. A hajókhöz kenyérral, szardíniával és más ételekkel, alkohollal megrakott evezős csónakok érkeznek. Cserekereskedelem. Aranyórát kenyérért és szardíniáért cserébe. A franciák motorcsónakokkal zavarják el az üzereket. Le kell adnunk a fegyvereinket. Kár, ez a legjobb árunk, amit fel tudunk kínálni.

Hogy meddig voltam a hajón, nem tudom. Végül elkezdnek minket leszállítani. Hajdárpasa partján vagyunk. Körbevettek minket a francia katonák, sok közöttük a néger, elterelnek

minket egy négyszögletes épülethez, aminek a sarkainál magas tornyok emelkedtek, a pozsonyi várhoz hasonlít. Szelimije. Lapos sziklalapokkal lefedett folyosó. Ez minden. Lehet aludni és pihenni, éhesen, szomjasan a hidegben. Másnap szobákba osztanak. A mi szobánk végtelenül kopár és kicsi, de van erkélye, és legalább a padlózata fából van. Eleinte nem adtak enni, később kaptunk egy kenyert, gyakran penészeset, tíz ember egy kenyéren. Mindenkinék jutott egy szelet. Ezenfelül hatan-nyolcan kaptunk egy konzervet, ami csak kicsit volt nagyobb, mint nálunk a májkrém, meg két kanál, pálcával elsimított cukrot és száraz teafüvet, ki mennyit akart. Amit meg lehetett enni, azt megettük, de mit kezdjünk a teafüvel? Az épület közepén volt egy nagy udvar, ahol több tűzrakóhelyen is égett a tűz, mindenki főzött, amit tudott, és melegegett. Az egyik mellett elaludtam és kiejtettem a köpenyemet.

Épp mikor egy idő után megszoktuk ezt az életet, egy francia motorcsónakba ültettek minket és átvittek egy kis rozsdás hajóra, a Morjakra. Hideg, szél, és mi a nyitott fedélzeten voltunk. Megláttam egy összetekert kötelet, belemásztam a közepébe és betakartam magam a pokróccal, azzal, amit otthonról hoztam. Az egyetlen 'szórakozásom' az volt, hogy 2-3 órára beálltam a sorba, hogy kapjak egy bögre forró vizet. Egy nap egy gyönyörű fehér hajó jött a közelünkbe. Közölték, hogy aki szeretne Jugoszláviába utazni, az azonnal menjen át a másik hajóra. Mi, akik a fedélzeten voltunk, mi értünk át elsőként arra a másik hajóra, a többiek nem jutottak fel rá. Itt olyan életünk volt, mint a mennyországban. A hajót a törököktől bérelték, és itt tartózkodott Wrangel tábornok személyi testőrsége. Minden nap marhapörköltöt kaptunk, más ételre nem emlékszem. A katonák gyakorlatoztak, és mindennap szólt a katonazene. A fedélzetközben aludtunk. De semmi sem tart örökké, ez a viszonylag jó élet sem tartott. Megint át kellett szállnunk egy másik hajóra, a Szaratovra. A fedélzetköz már foglalt volt, a fedélzeten kellett maradnunk. Nehéz napok jöttek, december volt, közeledett a karácsony. A tengerészek minden reggel felmosták a fedélzetet, nekünk folyton odébb kellett mennünk. Ülök a fedélzeten, és majd megfagyok, egyszer csak megáll mellettem három suhanc, bámulnak, majd kérdezősködni kezdenek: 'Te vagy az? Nem emlékszel ránk? Hiszen együtt vettek fel minket a kadétképzőbe. Mit keresel itt? Miért nem húzod meg magad a fedélzetközben?' Elmentünk a fedélzetköz parancsnokához, vigyázzba vágtuk magunkat, szalutáltunk és jelentettük: 'Alexej nagyfejedelem és trónörökös szeverasztopoli haditengerészeti kadétképző 7. század 4. szakaszának kadéja, K. G.-G. kéri...' A parancsnok kezet fogott velem és azt mondta, hogy örül, hogy lát és engedélyezi, hogy náluk szállásoljam el magam."

A fehérhajú férfi annak ellenére, hogy külföldi, szépen, nyelvtanilag helyesen beszél szlovákul, csak egy kicsit lágyabb és dallamosabb a kiejtése. Gabrielt nem zavarja, hogy a története messzi tájakon és városokban játszódik, örül, hogy sikerült egy még élő tanú valloását megszereznie egy olyan történelmi eseményről, amely – ahogy azt a szlovák és történelem szakos tanárok körében szokás szépen megfogalmazni – rányomta a bélyegét az egész huszadik századra és a mi térségünk történelmében is rajtahagyta a kézjegyét. Gabriel éppen ezért nagy gondossággal vezeti át a férfi elbeszélését a papírra, egyik szót a másik után. Csak egyetértésünket fejezhetjük ki a hozzáállásával kapcsolatban, és nagyra értékeljük azt az igyekezetét is, amely a felvétel lehető legpontosabb lejegyzésére irányul. De mi nem elbeszélte történelmet írunk, hanem elbeszélést, úgyhogy bár maximális tisztelettel adózunk az elbeszélőnek és az átírónak, mégis fenntartjuk a jogot, hogy néha egy-két dolgot kihagyjunk. Végeredményben az elbeszélés és az elbeszélte történelem is csak betűhalom a papíron, de mi hiszünk abban, hogy az elbeszélést más törvényszerűségek uralják, mint az elbeszélte történelmet. Az igazság pedig az – mint tudjuk –, amit elhiszünk. Nekünk sincs szükségünk ennél nagyobb, tudományosan alátámasztott igazságra. ■ ■ ■

Garajszki Margit fordítása

Pavel Vilikovský (1941): szlovák író, műfordító. Regényeit több nyelvre is lefordították. Magyarul legutóbb az *Egy igazi ember története* (2014) jelent meg Garajszki Margit fordításában a Kalligram kiadónál.

Garajszki Margit (1983): műfordító.